

*Marcel van der Linden*A munkás önsegélyező egyletek:
történeti áttekintés

Az 1960-as évektől világszerte virágkorukat élik a munkásosztályról és a munkásmozgalomról szóló írások. Bár a téma korábban főként az aktivistákat, a társadalmi érdeklődésű értelmiségieket és a közgazdászokat vonzotta, az elmúlt harminc évben növekedett a népszerűsége a történészek körében is. Ez utóbbiak számos területen gazdagították a tudásunkat és segítették a megértésünket, egyebek közt a munkások kulturális normái és értékei, a munkahelyen uralkodó erőegyensúly és az etnikai és nemi megoszlás terén. A változások hasznára váltak a munkásmozgalom-történetnek, az igényesség, elevenség és sokoldalúság auráját kölcsönözve a területnek. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a nagyszámú monográfia és tanulmány gyakorlatilag nem foglalkozik a munkások életének egy lényeges aspektusával: az életmódjukat fenyegető veszélyek – például a betegség, a munkanélküliség, rokkantság és idős kor – elleni védelemért folytatott állandó küzdelmükkel. A munkásmozgalom-történészek természetesen mindig tökéletesen tudatában voltak a munkásokat és családjaikat félelemben tartó „örökös kétség, instabilitás és létbizonytalanság” nyugtalanító fenyegetésének.¹ Ez a felismerés csak hosszú évek múltán vezetett a létbizonytalanság enyhítését célzó önálló erőfeszítéseket vizsgáló kutatásokhoz. Még az 1980-as évek közepén is hallhatóak voltak olyan panaszok, hogy a munkásmozgalom-történészek „ahogyan régebben, úgy ma sem igen mutatnak érdeklődést a munkások társadalombiztosítással kapcsolatos küzdelmei iránt”.² Az érdeklődés hiányának oka valószínűleg az, hogy a munkásmozgalom más területei – például a szakszervezetek és politikai pártok nagy nyilvánosságot kapott tevékenysége – hősiesebbeknek és látványosabbnak tündek. Ebből következően valószínűleg nem véletlen, hogy ma, mikor a munkásmozgalom gyakorlatilag mindenhol védekezésbe szorult, növekszik az érdeklődés a munkásosztály kevésbé ismert tevékenysége iránt.

Az *Un passé riche d'avenir* címmel Párizsban 1992. december 1–3. között tartott konferencia mérföldkövet jelentett ebben a munkásmozgalom történetének kutatásában kirajzolódó új irányzatban. A konferencián az önkéntes segélyegyletek történetét bemutató öt kontinens 29 országára kiterjedő beszámolókat vitatták meg. Az itt bemutatott anyagok (amelyeket hamarosan

könyvben jelentetnek meg) és a témáról szóló korábbi publikációk nagyobb betekintést nyújtanak a kölcsönös munkásbiztosítás múltjába és jelenébe.³

Az általános meghatározás szerint az önkéntes segélyegyletek a tagjaik részére szükség esetén pénzügyi támogatást nyújtó, önkéntesen szerveződő társulások. Ezeknek az egyleteknek mindig is sok formája létezett. Ez a tanulmány az önkéntes segélyegyletekkel foglalkozik, amelyek tagjai (a biztosítottak) túlnyomórészt munkások (kézművesek, ipari munkások vagy modern bérből és fizetésből élők), akik maguk kezelik a pénzalapot. A vizsgált egyletek ezen ismérvei nem zárják ki sem a proletariátuson kívüliek tagságát, sem a közös alapba befizetett, külső forrásból (például az államtól vagy nagy emberbarátoktól) származó adományokat. A kölcsönös munkásbiztosító egyletek lehetnek demokratikusak vagy bürokratikusak.

Bergquist olyan oltalmazó szervezetekként írja le a közvetlen demokráciára épülő egyleteket, amelyek az anyagi és kulturális önfenntartást is hangsúlyozva igyekeznek egyesíteni a társasági életre való hajlamot a társadalombiztosítással. A bürokratikus egyletek ettől abban különböznek, hogy nincs társasági funkciójuk. Bár hivatalosan a tagok működtetik a szervezetüket, a taglétszám olyan magas (több ezer vagy akár több százezer), hogy személyesen nem ismerik egymást, és anonim módon (postán vagy díjbeszedő révén) fizetik a hozzájárulásukat.

A közvetlen demokráciára épülő munkásbiztosítás

A biztosítható kockázatok hierarchiája

A munkásháztartások jövedelmét csökkentheti a kenyérkereső halála, a nyugdíjkor elérése, a munkanélküliség, az átmeneti betegség, a véletlen baleset vagy a rokkanttá válás. Még a jómódú háztartások⁴ erőforrásai (mint például a megtakarítások) sem voltak soha képesek a jövedelemcsökkenés említett típusai bekövetkezése esetén a veszteség teljes kompenzálására. Jó szociális biztonsági rendszer hiányában a háztartásoknak az ilyen kockázatokkal szembeni védelem más eszközei után kell nézniük. Számos túlélési stratégia lehetséges. A körülményektől függően elképzelhető a magánjótékonykodáshoz, a barátokhoz és ismerősökhöz, vagy egy patrónus-kliens viszony keretében valamilyen magasabb társadalmi állású személyhez fordulás.⁵

Amint ezek az informális módszerek kevésbé hatékonyvá vagy kevésbé kívánatosává válnak, növekszik az igény a védelem egyéb, szervezettebb formája, a biztosítás iránt. A biztosítás lényege a veszteség bizonytalan kockázatának megszüntetése az egyén számára. Ezt azzal éri el, hogy nagyobb számú, hasonló módon védtelen egyént egyesít, akik mindegyike befizetésével hozzájárul egy közös pénzalaphoz. A járulékok akkorák, hogy biztosítják a bármely egyént ért veszteség orvoslását. A biztosítás gazdasági funkciója nem a kockázat vagy a veszteség megszüntetése, hanem inkább „egy biztos kis veszteség helyettesítése egy bizonytalan naggyal”. (Manes)

A szervezet létrehozása

Az önszegélyező egyletek változatos társadalmi kategóriákon alapulnak. A munkások szerveztek segélyegyletet a foglalkozásuk, lakóhelyük, szomszédai közösségeik (mint amilyen a *kampung* a gyarmati Indonéziában), etnikai hovatartozásuk, vallásuk (például az egyházközség bázisán alakult segítő egységek a katolikus Írországon), antialkoholizmusuk vagy a felsorolt kategóriák kombinációja alapján (Argentína). Mint erre később majd visszatérek, a legtöbb önszegélyező egyesület a koruk és különösen a nemük alapján választotta ki a tagjait.

Az autonóm munkásbiztosítás kereteinek kiépítéséhez vezető közvetlen hatás változatos forrásokból származhatott. Egyrészt ezek a keretek lehetőséget adtak egy korábbi tradíció megörökítésére. Ez a folyamat olyan országokban játszódott le, melyekben egykor kézművesegyletek működtek, és a munkásosztályon belül tovább élt ezek emléke; vagy ahol másféle módon is fennmaradtak az ilyen egyletek nyomai. Másrészt mintául szolgálhattak a munkásbiztosítás külföldi példái. Ez volt a helyzet például Svédországban, ahol bőséges ismeretekkel rendelkeztek a más országokban található önkéntes segélyegyletekről. Harmadrészt ezek az egyletek olykor másfajta munkásszervezetek – például a szakszervezetek vagy a fogyasztói szövetkezetek – hatására jöttek létre. Negyedrészről előfordult, hogy más társadalmi osztályhoz tartozó egyének vagy csoportok kezdeményezték a szervezet megalakulását. Ötödrészről pedig az állam is ösztönözhetette a segélyegyletek létrehozását. Hatodrészről a segélyegyletek spontán módon is létrejöhetnek. Az önszegélyező egyesületek spontán megteremtése egy egyszerű és logikus tanulási folyamathoz hasonlít. Egy 19. századi brit megfigyelő a következőképpen írta le ezt a fejlődést: „A helyi temetkezési társaságok [...] általában arra a szokásra épülve alakultak ki, hogy egy munkatárs halálakor körbeküldtek egy kalapot, hogy gyűjtsenek valamit a temetésére és a családnak. Így ezeknek a társaságoknak a létrejötte egy kezdetleges »adó« kivetésével kezdődött [...]. A megszerveződés útján az első lépés a várható halálesetre történő előzetes felkészülés annak érdekében, hogy szükség esetén ne késlekedjenek a pénzösszegyűjtésével, és időben át tudják adni a hozzátartozók azonnali kiadásainak a fedezésére.”⁶

Két oldal

A közvetlen demokráciára épülő önszegélyező egyletek kis, jól szervezett egységek voltak. A taglétszámuk néhány tucattól néhány százig terjedt, a tagok ismerték egymást. Az *elsődleges nyilvánvaló funkciójuk* a személyes pénzügyi kockázatok csökkentése volt. Ennek érdekében pénzalapot halmoztak fel a szerencsétlenségek, például az elhalálozás vagy a munkanélküliség esetén felmerülő kiadások enyhítésére. Ez a jellegzetességük megkülönbözteti az önszegélyező egyleteket a szakszervezetektől (amelyek fő célja a béralakulás és a munkakörülmények befolyásolása) és a tágabb politikai mozgalmaktól.

A közvetlen demokráciára épülő egyletek közül a legegyszerűbbek a nem állandó felosztó egyletek voltak: a tagok egy munkaszüneti napon vagy más alkalommal meglehetősen rövid idő elteltével felosztották a felhalmozott pénz nagyobb részét.⁷ A klubok jól alkalmazkodtak a szegényebb munkások bizonytalan életéhez: „Ha munkanélküliség vagy egyéb válsághelyzet miatt abba kellett hagyniuk a hozzájárulás fizetését, egy éves hozzájárulásnál nem veszíthettek többet.”⁸ Egy 1874-es írás jelentéséből egy pótlólagos előnyre is fény derül: „(Amikor) elérkezik a felosztás ideje, (a nők) gondosan rajta tartják a szemüket a férjeiken, és váratlan adománynak tekintik a felosztásból származó pénzt. Árnnyékként követik a férjüket, mikor az a felosztásra megy, attól tartva, hogy esetleg egy kocsmában elveri a pénzt. Ez segít abban, hogy a férfi ellenálljon a kísértésnek, és a kapott pénzt a család szükségleteire fordítsák. A nők elsősorban azért szeretik a felosztó egyleteket, mert az egyébként itálra költött pénzt ide fizetik, és az vissza is kerül hozzájuk.”⁹

Mivel az idősebb tagok esetében valószínűbb volt a megbetegedés vagy elhalálozás, a pénzalapok felosztása gyakran a felosztó egyletek tagságának előregedéséhez vezetett. „Ha az osztalék csökken, az egylet veszít a vonzerejéből; valószínűleg nem kap új tagokat, végül pedig fogyásnak indul és megszűnik. Ha az osztalék szintjét új tagok toborzásával tartják fenn, ez azt jelenti, hogy az idősekkel azonos terheket viselő fiatalabb tagok kisebb éves osztalékot kapnak annál, mintha maguk közül egy pontosan ugyanolyan új egyletet hoznának létre. A fiatal tagok vagy a belépésre biztatott fiatalok előbb-utóbb rájönnek erre.”¹⁰

A felhalmozott alap egy része rendszeres kiosztásának felfüggesztése a biztosítás állandóbb formáit eredményező fokozatos átalakuláshoz vezetett. Néha ezeket a pénztartalékokat egyszerűen táskákban tartották, de az is előfordult, hogy bankszámlákra helyezték, vagy kölcsönzésre, beruházásokra, sőt spekulációkra használták. A korai önszegélyező egyletek *második nyilvánvaló funkciója* – mint már említettük – inkább szociális, mint pénzügyi volt. Alacsony taglétszámuk ideálissá tette ezeket az egyleteket a társasági életre. A tagok melegséget és tiszteletet érezhettek a velük egyenrangú társak körében a heti, kétheti vagy havi összejöveteleken, ahol „a bajtársiasság, szolidaritás, egység, sőt testvéri szeretet légköre uralkodott”.¹¹ Ez az összetartás számos módon fejeződött ki, többek között ivással egybekötött mulatságokban, vallásos ünnepekben, díszfelvonulásokban, táncünnepeleken vagy sporteseményekben. Sok egyletnek fennköltebb céljai voltak, és megpróbálták erősíteni a tagjaik szakmai tudását, vallásos hitét vagy politikai részvételét. Egyes esetekben kis könyvtárat hoztak létre ezekre a célokra.

Érdekes, hogy milyen tág keretek között váltakozhat a szociális funkció. A szabadkőműves nyelvezet és szertartásrend erős felhangokat adott az egyleti tevékenységnek Nagy-Britanniában és a (korábbi) gyarmatain, Ausztráliában, Kanadában, Írországon, Új-Zélandon és az Egyesült Államokban. Máshol ilyen jellegű hatás nyomai nem lelhetők fel. Jelenleg sem a szabadkőműves befolyás meglétére, sem a hiányára nincs magyarázat.¹²

Az egyéb munkás önszerveződésekhez való viszony

A közvetlen demokráciára épülő önkéntes segélyegyletek tagjai úgy tekintettek a szervezetükre, mint a többi munkásszervezetre, különösen az *előkelőségek* vagy egyéb, nem biztosított felek távollétében. Például a pénzalapok sztrájkok finanszírozására való felhasználása elhomályosította a különbséget az önszegélyező egyletek és a szakszervezetek között. Gyakran a jogalkotók húzták meg először a világos választóvonalakat, ezzel alapvető különbséget tárva fel a kétféle szervezet között.

Számos önszegélyező egyletből idővel szakszervezet alakult ki. Ebben a folyamatban öt tényező játszott döntő szerepet. Az első a tagság szakmai alapú szerveződése volt. Az azonos mesterséget űző tagokból álló önszegítő egyletet könnyebb szakszervezetté változtatni, mint a foglalkozásukat tekintve heterogénebb összetételű tagsággal rendelkező társaságot.

Sidney és Beatrice Webb a Nagy-Britanniában tapasztalható helyzettel kapcsolatban azt írták, hogy „néhány esetben, különböző okokból [...] a betegsegélyező és temetkezési klubok tagjai csak az azonos szakmájú férfi dolgozók lehettek. Az effajta egylet majdnem elkerülhetetlenül szakszervezetté alakult [...]”¹³ Ez a logika azonban nem mindig érvényesült, valószínűleg az alább tárgyalandó okok miatt. Először: a mesterek vagy *előkelőségek* egyleti jelenléte gátolta a bérből élő munkások küzdelmének előrevitelét célzó szakszervezet létrehozását. Az állami beavatkozás volt a második tényező. Amikor a szakszervezetek lényegében törvénytelenek voltak, és az önszegélyező egyleteket (bizonyos megszorításokkal ugyan, de) engedélyezték, az egylet szakszervezetté változtatása a teljes veszteség komoly kockázatával járt (beleértve az egész pénzalap elkobzását is). Harmadszor: fontos volt az egylet pénzügyi helyzete. A 19. század eleji Párizsban „az egyletek nem tudták támogatni a sztrájkokat, amikor a forrásaikat már lekötötte a betegsegélyek és a nyugdíjak kifizetése”¹⁴ Más esetekben az egyletek esetleg felhalmozhattak sztrájkalkapként használható pénzügyi tartalékokat. A hatodik tényező az adott helyzetből adódó kényszer volt. *P. Gosden* írta, hogy ha a 19. századi Angliában a munkások egy csoportja „erős érzelmeket kiváltó vitába keveredett a munkáltatóival, akkor hajlamosak voltak az általuk birtokolt összes pénzforrást kockára tenni – bármilyen céllal gyűjtötték is össze eredetileg ezeket a forrásokat”¹⁵

Pénzügyek

Az önszegélyező egyletek a következőképpen szervezték a pénzügyeiket: a rendszeres tagdíjakon kívül a bevételükhöz tartoztak a belépési díjak (ezt az új tagoknak kellett fizetniük annak kompenzálására, hogy korábban nem fizettek hozzájárulást), a tagokra a szabályok megszegésekor kirótt bírságok (például ha nem mentek el egy tagtársuk temetésére vagy egy összejövetelre, vagy elutasították a tisztségek sorrendben váltakozó ellátása során rájuk háruló feladatok ellátását), az *előkelőségektől* és intézményektől (például valóságos gyülekezetektől) kapott adományok és az állami támogatások.

A kiadások a tagok halála vagy betegsége esetén folyósított kifizetésekből, egyéb, segélyekkel kapcsolatos költségekből (például az orvosi ellátás és a gyógyszerköltségek támogatása), működési kiadásokból (vezetőségi tagok díjazása), társas események (táncos és egyéb multságok) rendezéséből, a tagoknak fizetendő osztalékokból és adókból tevődtek össze.

Az önszegélyező egylet egy adott időszakra (például egy évre) vonatkozó elszámolási kötelezettsége így a táblázatban feltüntetett könyvviteli egységekre korlátozódott:

<i>Bevételek</i>	<i>Kiadások</i>
Belépési díjak	Támogatások
Tagdíjak	Egyéb segélyek
Bírságok	Működési költségek
Adományok	Társas összejövetelek
Szubbvenciók	Osztalékok
	Adók
	Megtakarítás
Összesen	Összesen

A valóságban kevés szervezetnél jelent meg az itt felsorolt összes fajta bevétel és kiadás. Ennek ellenére a táblázatból világosan kitűnik, hogy ez a szervezet pénzügyi nehézségek esetén számos eszközzel rendelkezett a helyzet javítására. Gyakorlatilag az összes elképzelhető lehetőséget igénybe vették, a tagdíjak egyszeri vagy végleges emelésétől a további adományok kérésén és a segélyek csökkentésén vagy időbeli korlátozásán keresztül a társas multságokra fordított kiadások korlátozásáig.

A szervezett erő és gyengeség

A közvetlen demokráciára épülő önszegélyező egyleteknek legalább egy előnye származott abból, hogy tagjai személyesen ismerték egymást. A résztvevők rendszeres közvetlen kapcsolatban voltak egymással, és ebből következően kölcsönösen ellenőrizni tudták egymást, ami megkönnyítette a tagtársak által elkövetett csalások, a hamisan jelentett betegség vagy munkanélküliség leleplezését. Ez az előny különösen azokban az egyletekben volt nyilvánvaló, amelyekben az összes tag ugyanahhoz a szakmához tartozott.¹⁶ Másrészt azonban ezek a korai egyletek rendkívül sebezhetőek voltak. Az egyik problémát azoknak a kockázatoknak az alacsony hatékonyságú megszüntetése jelentette, amelyek ellen a tagok védelmet kerestek. Sok önszegélyező egylet tagsága az ugyanazon a területen, sőt ugyanannál a vállalatnál dolgozó munkásokból vagy iparosokból állt. Ennek eredményeként minden tag ugyanazokkal a kockázatokkal nézett szembe, például a munkanélküliséggel, betegséggel vagy a munkahelyi katasztrófákból adódó rokkantsággal (például bányászbaesetek). Ráadásul a temetkezési alapoknak komoly problémákat okozott az önszegítő egyletek tagjainak korösszetétele. *Frank Hankins* az

Egyesült Államok temetkezési egyletei esetében így írta le ezt a problémát: „Az egységes tagdíj vagy hozzájárulás kétségtelenül csak az egylet korai éveiben bizonyult működőképes megoldásnak, amikor gyorsan nőtt a taglétszám, és a tagság többsége fiatal, a halálozási arány pedig alacsony volt. Ahogy a tagság átlagéletkora növekedett, és többé már nem tudták fenntartani a korábbi növekedési ütemet, a halálozási ráta és így a kiadások is meredeken emelkedtek. Mivel ez aránytalan anyagi terhet rótt a fiatalabb tagokra, a tagtoborzás egyre nehezebbé vált. Az alacsonyabb tagdíjakat alkalmazó és rendszerint pótlólagos juttatásokat ígérő, állandóan alakuló új egyletek ösztönözték a kilépéseket. Sok, egykor virágzó társaság fizetésképtelenné vált; egyesek összeolvadtak; mindegyik a pénzügyi működésére vonatkozó radikális változtatásokra kényszerült. [...] Az 1870 és 1910 között alakult 3500 önszegélyező társaság közül átlagosan tizenöt éves működés után nem kevesebb mint 3000 megszűnt.”¹⁷

A betegsegélyező egyleteknek hasonló problémáik voltak. 1834-ben a Boroughbridge-ben található egyletettel foglalkozó brit jelentés megállapította: „Sok van belőlük, de mindegyik felbomlik az idősök igényeinek növekedése miatt, ami elijeszti a fiatalokat a belépéstől [...]”¹⁸ Ezeknek a csődöknek az áldozatai általában az idősebb tagok voltak, akik évek óta fizették a tagsági díjakat, és hirtelen biztosítás nélkül maradtak. Mivel az önszegélyező egyletek egy bizonyos korhatáron túl nemigen fogadtak el új tagokat, számukra gyakorlatilag lehetetlen volt egy új egyletbe történő csatlakozás. A problémák némelyike természetesen az elégtelen biztosításmatematikai ismeretekből következett. Sok egylet nagyon korlátozott mértékű tapasztalatra támaszkodhatott, és meglehetősen bizonytalan kalkulációs módszereket alkalmazott.

Az egyletek sebezhetőségének második forrása az igazgatás volt. A korai szervezetekben a közvetlen demokrácia következménye az elnöki és a pénztárosi tisztség rotálása volt (időnként főleg a tagok közötti földrajzi mobilitás miatt), és ez a vezetőség gyakori cseréjéhez vezetett. Ez a rendszer nagyon nehezítette a vezetési gyakorlat kialakulását.¹⁹ Az önszegélyező egyletek tagjai nem voltak hozzászokva nagy pénzügyi összegek kezeléséhez sem, ami gyakran a felhalmozott alapok helytelen felhasználását eredményezte. Mivel a kis egyleteknek ritkán volt külön irodájuk, a tagok általában egyházi épületekben vagy kocsmákban találkoztak. A gyakran a kocsmákban tartott gyűléseknek gyalázatos következményei lehettek, éppen a korai egyletek szociális funkciója miatt. „Amikor a táská tele lett, csaknem ellenállhatatlanná vált a kísértés a pénz kiosztására. Egyes klubokban a befizetések harmadát itálra költötték, és mivel mindenkinek ugyanannyit kellett költenie a kéthetenkénti vagy havonkénti összejöveteleken, ahogyan mondták, a szorgalmasak és a mértékletesek megtanultak inni.”²⁰

Ugyancsak teljesen általános volt, hogy a pénzesláda kezelője sikkasztott, vagy meglépett a pénzzel. Emiatt a kasszát gyakran olyan emberekre (például kocsmárosokra vagy lelkészekre) bízták, akikről a vagyoni kötöttségük vagy társadalmi állásuk következtében nem volt feltételezhető, hogy eltűnnek. Az alapokat (a tőke gyors gyarapításának reményében) szerencsejátékokra is felhasználhatták vagy kikölcsönözhatték „kivételezett és bizonytalan helyzetű tagoknak [...]”²¹ Végül, a különböző kockázatok fedezetére szolgáló alapo-

kat gyakran egységesen kezelték, így a temetkezésre szánt pénzt esetenként a betegségéből eredő kiadásokra költötték.

Ezenkívül a korai egyletek gyakran a lehetőségeiken felül költekeztek. Ha egy szervezet titkára a tagsága alapján kapott fizetséget a munkájáért, a fizetést új tagok belépésre csábítása érdekében néha megnövelték, vagy válogatás nélkül elfogadták az új tagokat, aminek katasztrofális következménye lehetett az egylet pénzügyi helyzetére.²²

A harmadik problémát a kis önszegélyező egyletek gazdasági helyzetére való érzékenysége jelentette. Nehéz gazdasági időszakokban nemcsak dolgozó tagjaik beralapjának csökkenésével, hanem a nyilvántartott tagságuk körében emelkedő munkanélküliséggel is szembetalálták magukat. Mindkettő csökkentette a munkás-háztartások rendelkezésére álló jövedelmet, ezzel növelve gazdasági pangás idején a csődök számát. Néha súlyos szükség hajtotta a tagokat az alapjuk felszámolására, és a bevételek munkanélküli segély formájában történő kiosztására.²³

A korai önszegélyező egyletek a sebezhetőségükön kívül a földrajzi korlátozásoktól is szenvedtek. A 19. században az iparoslegények és a szakmunkások a vándorlásuk okozta elköltözéskor sűrűn elesetek a tagságukból származó juttatásoktól, vagy bonyolult megoldásokra kényszerültek az előző lakóhelyükre történő tagdíjfizetés folytatásához. Megbetegedésük esetén ezek a tagok a régi egyesületüktől kapták a segílyt, és ugyanott kellett orvosi kezelésre is járniuk.

Szövetkezés

A szövetségek létrehozása részleges megoldást nyújtott az önszegélyező egyletek sebezhetőségére és földrajzi korlátaira.

Ez a rendszer laza területi vagy országos (esetenként nemzetközi) kapcsolatok kialakítását jelentette. A kvázi-szabadkőműves szervezetek (például a titkos jótékonysági szervezetek) sokasága az angolszász országokban ennek a szövetségnek a példája. Mivel ez a kapcsolat nem változtatta meg a kis tagszervezetek működését, a megszokott társadalmi gyakorlat – amelyet sérített volna a tényleges területi centralizációval együttjáró bürokratizálódás – érintetlen maradt.

A kapcsolatok kialakítása azzal, hogy lehetővé tette a helyi szervezetek számára egymás elszámolásainak átvételét, megoldotta az elköltöző tagok biztosítását is: „[...] könnyen megoldhatóvá vált, hogy valaki az új lakóhelyén található egyletbe fizesse be a hozzájárulását, és onnan kapjon támogatást. Az új és a régi lakóhelyen levő egylet (utóbbinak az amelynek az elköltözött munkás tagja maradt) között ily módon keletkező adósság ügyét az egyletek vezetői el tudták rendezni. Ennek a megoldásnak az volt a nagy előnye, hogy az egyleti tag igénybe vehette a helyi szervezet és a helyi orvos szolgáltatásait, amelyekért végső soron a saját egylete fizetett. Fontos volt, hogy a doktor nemcsak a betegségét gyógyította, hanem igazolta segélyjogosultságát is.”²⁴

Ezenkívül a szövetkezés lehetőséget adott a pénzügyi nehézséggel küsz-

ködő tagszervezeteknek arra, hogy segítséget kérjenek a többi szervezeti egy-ségtől.

A *szövetségi rendszerek* magasabb szinten élték át a helyi egyletek igaz-gatási problémáit. Választaniuk kellett az állandósított személyzettel működő központi iroda létesítése és aközött, hogy a közvetlen demokrácia megőrzése érdekében a központi igazgatási funkciókat az egyes fiókszervezetek felvált-va lássák el. Mindkét rendszerre akadtak példák, de korántsem meglepő, hogy a rotációs módszert választó szervezetek pénzügyei kevésbé simán ala-kultak, mint az állandó vezetőkkal dolgozó központi irodákat felállító társa-ságok ügyei.²⁵

A versenytársak

A biztosítottak körével kapcsolatos problémák

Sok önszegélyező egylet helyzete stabilizálódott, az országos szövetség létre-hozása és a (részleges) centralizáció segítségével leküzdötték a tisztán helyi szervezetek előtt álló problémákat. Két alapvető probléma azonban továbbra is megmaradt:

Először is a bérből élő népesség jelentős része biztosítás nélkül maradt, még a segélyegyletek fejlett rendszerével rendelkező országokban is. Egy-részt: a népesség bizonyos csoportjai kívül estek az önszegélyező egyletek földrajzi hatótávolságán.²⁶ Másrészt: *Abram de Swaan* jegyezte meg azt a „szociológiai törvényszerűséget”, hogy „a kis, autonóm, kollektív ellátások rendszere mindig kizár egy réteget”²⁷. Bár ez a törvényszerűség nem egye-temes érvényű, az önszegélyező egyletek majdnem minden esetben fenntar-tottak egy küszöböt más csoportok kirekesztésére. A kizárás fő okai általában az egészségi állapot, az életkor, a foglalkozás, az etnikai hovatartozás és a nem voltak. A kirekesztett csoportok azután esetenként megszervezték a saját önszegítő egyletüket (mint például a kevés figyelmet kapó nőtársaságokat), ezzel egyúttal esetleg ismét csak kizárva bizonyos más csoportokat. Úgy tűnik, hogy ennek a kizárásos politikának az egyletek két kinyilvánított funk-ciójával összhangban levő két oka volt:²⁸

1. Bár a biztosításmatematikai alapelveket gyakorlatilag nem ismerték, az érintettek teljes tudatában voltak annak, hogy a magas kockázati csoporthoz tartozó személyek kizárása javítja az egylet pénzügyi helyzetét. Ezért a leg-több egylet egy bizonyos életkoron túl nem vett fel új tagokat, vagy egész-ségügyi vizsgálatra utalta a jelentkezőket.

2. Az egyletek – legalábbis a legtöbbjük – a tisztesség és társas élet (patriarchális) felfogásának kifejeződései voltak, képtelenek a külső elemek kezelésére.

A másik nagy probléma az volt, hogy gyakorlatilag egyetlen önszegélyező egylet sem adott átfogó védelmet a munkás-háztartásokat fenyegető összes lehetséges kockázattal szemben. A szervezetek ugyan kiváló betegbiztosítást nyújtottak, és néha temetkezéssel kapcsolatos ellátásokat is biztosítottak, de kevés figyelmet fordítottak más biztosítási formákra (például a nyugdíjra és

a munkánélküli segélyre). Ezt részben az magyarázza, hogy egyes biztosítási típusok (mint például a nyugdíjbiztosítás) alaposabb biztosításmatematikai ismereteket és jóval nagyobb pénzügyi tartalékokat igényeltek. Mivel a mun-kásosztály legtöbb tagja meglehetősen alacsony bért kapott, nehéz volt egy hatalmas pénzalapot felhalmozni.

Ha a biztosítási üzlet teljes egészében az önszegélyező egyletekből állt volna, sok csoport kétségkívül biztosítás nélkül marad.²⁹ Az önszegélyező egyletek mindenkit befogadó formáinak kialakulása azonban később történt, az Egyesült Államokban például az 1930-as években.³⁰ Figyelmen kívül hagyva a (később tárgyalandó) állami beavatkozást, a biztosítottak körét te-kintve valójában meglehetősen kevés hézag volt, mivel sok egyéb biztosítási feladatokat ellátó szervezet célozta meg a munkásosztályt. Ezek a verseny-társak nyilvánvalóan nemcsak az önszegélyező egyletek által kizárt népesség-gel foglalkoztak, hanem az egyletek tagjaival is.

A szakszervezetek

Az önszegélyező egyletek első versenytársai a szakszervezetek voltak. Sok szakszervezet fokozatosan kiterjesztette az alaptevékenységét (a tisztességes bérekért és munkakörülményekért folytatott küzdelmet), és ennek eredmé-nyeként az önszegélyező egyletek által nyújtottakhoz hasonló juttatásokat is biztosítottak.

A kutatás gyakorlatilag egészen az utóbbi időkhöz elsiklott e jelenség fölött. *Mancur Olson* paradoxona megmagyarázza, hogy ezek a lépések miért erő-sítették a szakszervezeti tagok közötti kötelékeket: ha egy szakszervezet ma-gasabb béreket és színvonalasabb juttatásokat tudott elérni az összes munkás számára (beleértve a nem szakszervezeti tagokat is), és ha olyan nagy volt a tagsága, hogy az egyes tagdíjak önmagukban csekély súlyt képviseltek, akkor egyes munkások – rövid távú gondolkodás alapján – nem tartották érdemesnek a szakszervezetbe történő belépést. Úgy vélhették, hogy a taggá válás nélkül is részesülhetnek a szakszervezet által kiharcolt eredményekből.

A munkások felismerték, hogy a kívül maradással nemcsak pénzt takarí-tanak meg, hanem így a munkáltatójuk nem is vetheti a szemükre a szak-szervezeti tagságukat. Ebben a helyzetben (a szakszervezet (i) elég nagy, és (ii) tevékenysége eredményeiből a tagok és a nem-tagok is részesülnek) a szelektív ösztönzők szolgáltak a tagság lojalitásának erősítésére.³¹ Az egyedi szolgáltatások, például a biztosítási alapok, fontos eszközei „az azonnali és kézzelfogható tervek megvalósítása érdekében történő tagtoborzásnak, ugyanakkor lehetővé tették a szakszervezeti alapok létesítését és a szervezeti szolgáltatásokat is, amelyeket kollektívebb célokra használhattak”³².

A szakszervezeti biztosítás sok korai formája került problémás helyzetbe amiatt, hogy nem különítették el eléggé egymástól a biztosítási, illetve szak-szervezeti küzdelmet támogató alapokat. Ebből következően előfordulhatott, hogy költséges sztrájkok idején a biztosítási alapok a munkáltatók elleni har-cot finanszírozták.

A vállalati alapok

Az önszegélyező egyletek számára a vállalatok által létesített biztosítási alapok jelentették a verseny másik forrását. Ezek az alapok a vezetőség arra irányuló átfogó törekvésének a részei voltak, hogy a vállalatnál maradásra bírják a dolgozóikat.

Bár a vállalati alapokban való részvétel általában önkéntes volt, sok példa van a kötelező tagságra. Az adott biztosítási típus előnyöket kínált a munkásoknak (különösen, ha a vállalatok hozzájárultak az alapokhoz, mint ahogy ez gyakran meg is történt), de jelentős hátrányai is voltak, főként az alapok fölötti teljes munkáltatói ellenőrzés. Egyrészt a vezetőség az alkalmazottak fegyelmezésére használta a biztosítást: ha egy dolgozó kilépett, akár sok éves járulékfizetés után is elveszítette a jogot a juttatásokra. Másrészt gyakran csak a vezetőségnek volt kizárólagos tudomása a biztosítási alap méretéről és tartalmáról. Így a dolgozók nem tudhatták meg, hogy van-e lehetőség az alap által nyújtott juttatások növelésére (például az orvosi ellátás színvonala vagy a táppénz esetében).³³ Harmadrészt az alapot a megszűnés fenyegette, ha a vállalat csődbe ment.

A kötelező vállalati alapok mellett a munkások kiegészítő juttatások megalapozására gyakran létrehozták a saját önszegélyező egyleteiket is. Mivel a vállalati alapok mindig biztosították az orvosi vizsgálatot és felügyeletet, ezek a kiegészítő egyletek a független önszegélyező egyleteknél alacsonyabb költséggel működhetek. Gyakorta próbálkoztak a vállalati alapok ellenőrzésével is. *Michael Hanagan* helyesen nevezte ezt a törekvést a munkásellenőrzésért folytatott küzdelemnek: „Ez nem a hagyományos értelemben vett munkásellenőrzésért vívott harc volt, hanem olyan csata, amelyben a munkások olyan pozíció kivívásáért küzdöttek, amely megszabadította volna őket a munkáltatók korlátlan szeszélyeitől.”³⁴

Bürokratikus és üzleti alapok

A bürokratikus és üzleti alapok között az volt az elvi különbség, hogy a bürokratikus alapokban a biztosítottak hozták az alapvető döntéseket, a kereskedelmi alapokat viszont a részvényesek ellenőrizték. A gyakorlati különbségek azonban gyakran csekélyek voltak a kétféle alap között. A (gyűjtő társaságok néven is ismert) bürokratikus alapok tagjainak nemigen volt beleszólása a szervezet stratégiai döntéseibe. Az 1940-es években egy brit elemző ezt írta: „Tudatlanság vagy közömbösség, esetleg mindkettő miatt maroknyinál alig több tag vagy a képviselője ment el a gyűlésekre, ahol az irányító bizottságokat kellett kijelölniük. Egyes milliós taglétszámú társaságok az összes tagot az éves közgyűlésre hívó nyílt felszólításokat tesznek közzé, és utána kibérelnek esetleg egyetlen, legfeljebb 5000 férőhelyes csarnokot. A vezetőség kétségtelenül meglepődne, ha a millió vagy még több tag mindegyike erőnek erejével igyekezne bejutni.”³⁵

A gyűjtő társaságoknak és a kereskedelmi biztosító vállalatoknak volt két közös jellemzőjük.

1. Mindkettő a temetkezési biztosításra specializálódott. Az önszegélyező egyletektől eltérően ennek a két intézménynek nem volt szociális funkciója, és ebből következően nem létezett közvetlen kapcsolat és kölcsönös ellenőrzés a tagok között. Ez a helyzet sokkal nehezebbé tette az egészségügyi biztosítás működtetését. „A táppénzeket közismerten nehéz kézben tartani. Gondos ellenőrzés híján a tagok hajlamosak 'rajta maradni az alapokon', hosszú idővel azután is, mikor valójában már munkaképesek.”³⁶ A temetkezési biztosítás más eset volt: „[...] nem könnyű dolog halált színlelni annak érdekében, hogy néhány fontot kapjanak a temetkezési egylettől.”³⁷ Így ez a biztosítási forma a vállalkozás szempontjából problémamentes volt.

2. A második közös jellegzetességet az ügynökök alkalmazása jelentette, akik a lakóhelyen toborozták az új tagokat, és szedték össze a tagdíjakat. A pénzbeszedő feladata volt, hogy „emlékeztesse a biztosítási kötvény tulajdonosát a hosszú távú célokra olyankor, amikor nyomasztónak tűntek a sürgős pénzügyi problémák. Azt a fajta fegyelmet érvényesítette, amelyre sokan maguktól képtelenek lettek volna [...]”.³⁸

Az állami beavatkozás

Az állam egészen más szerepet játszott a biztosítási üzletben. Általánosságban szólva az állam vagy aktívan, vagy passzívan tevékenykedett a társadalombiztosítás területén. A passzív viselkedés azt jelentette, hogy az állam nem akarta maga megszervezni a társadalombiztosítást, és így legfeljebb felügyeletet vállalva más intézményekre hagyta a feladatot. Az állam aktív szerepe a társadalombiztosítást közvetlenül működtető kormányok ténykedéséből következett. A valóságban az államok gyakran egyesítették a két szerepet, mint például a mai Egyesült Államokban, ahol az állam aktív a nyugellátások terén, és passzív az egészségügyi biztosításban.

Az aktív társadalombiztosítási politikát választó államoknak két lehetőségük volt: vagy integrálták, vagy elleneztek a meglévő biztosítási formákat. Az integráció azt jelentette, hogy a létező biztosítókat bevonták a szociális biztonsági rendszer tevékenységébe. Az ellenzés a meglévő biztosítási egységektől elkülönülő, szociális biztonságot szolgáló intézmények alapításával járt együtt.

Németország a Bismarck-korszakban az *ellenzés* klasszikus esete volt. 1848 és 1870 között „burkolt küzdelem folyt az önkéntes adományokból táplálkozó alapok (Hilfskassen) és a kötelező járulékokból felépülő alapok (Zwangskassen) között. Az egyidejű létezésük alatt a kötelező járulékra épülő alapok száma Poroszországban megduplázódott, miközben az önkéntes alapok száma liberális támogatással ugyancsak nőtt.” A küzdelem az 1870-es években a birodalom létrejöttével éleződött. Így Bismarck 1880-as évekbeli szociális törvényhozása „egy meglévő folyamatot örökített meg [...], amely abból a nézetből eredt, hogy az államnak kötelessége a biztosítás kiépítése.”³⁹

A kötelező biztosítást megalapozó 1911-es angol Országos Biztosítási Törvény tipikus példa az *integrációra*. A törvény összevonta a meglévő segélyegyleteket, szakszervezeti alapokat, és (a társadalombiztosítási törvény

keretein belül működő) kereskedelmi biztosítótársaságokat.⁴⁰ Ez a rendszer azonban csak néhány évtizedig tartott. Az 1940-es években az ellenzés következtét: „A betegség ellen a biztosítás területére lépő állam és az adott területen száz éves tapasztalattal rendelkező önkéntes szervezetek közötti 1911-es házasság 1946-ban teljes válással végződött.”⁴¹

Következtetések

A fenti elemzés az önszegélyező egyletek különböző választási lehetőségeit veszi számba.

A. Amikor az állam a működésük szabályozásával kapcsolatban passzív álláspontra helyezkedett, az egyletek sorsa a többi biztosítással foglalkozó szervezet által támasztott versenytől függött. Az életben maradáshoz az önszegélyező egyleteknek ugyanolyan hatékonyaknak kellett lenniük, mint a versenytársaiknak. Három lehetséges eredmény volt:

1. Az önszegélyező egyletek állták a versenyt. Sikerük elkerülhetetlenül expanzióhoz, bürokratizálódáshoz és ebből következően szociális funkciójuk elvesztéséhez vezetett.

2. Némely egylet kitartott a szociális funkció megőrzése mellett. Ez a választás kis baráti klubokká redukálta őket, amelyek középpontjában már nem a szociális biztonság állt.

3. Más egyletek mindkét fenti lehetőséget elvetették, aminek a feloszlás lett a következménye.

B. Ha az állam az önszegélyező egyletekkel kapcsolatos aktív szerep és a tagadás politikája, vagy az egyleteket kizáró szelektív integráció mellett döntött, ez elkerülhetetlenül marginalizálódáshoz vezetett. Ilyen helyzet alakult ki Németországban Bismarck szociális törvényeit követően: „Az önkéntes adományokból álló alapok (Hilfsskassen) stagnáltak, és meglehetősen jelentéktelenné váltak, miközben a kötelező járulékokból finanszírozott alapok (Zwangskassen) az állami szubvenciók és a sokkalta nagyobb vagyonuk segítségével növekedtek.”⁴² Írországban, ahol az állam az 1940-es évektől ellezte az önszegélyező egyleteket, a megmaradt segélyegyletek társas klubokká váltak.⁴³

C. Ha az állam aktív integrációs politikája részeként átvette az önszegélyező egyleteket, ezt hamarosan expanzió, bürokratizálódás és a társas jelleg elvesztése követte. Lord Beveridge megjegyezte, hogy az 1911-es brit Országos Biztosítási Törvény eredményeként a segélyegyletek „hivatalosabbá és kevésbé személyes jellegűvé, inkább biztosítási, mint szociális szervezetté váltak”, és hogy „nyomás volt a nagyobb egységekbe történő koncentrálódás érdekében, ami a kis egyletek nagy részének eltűnéséhez vezetett.”⁴⁴

Egyértelmű, hogy a közvetlen demokráciára épülő önszegélyező egyletek együtt tudtak létezni a passzív állami beavatkozással, vagy a többi biztosítási szervezet által támasztott mérsékelt versenyyel. A helyzet változása esetén az egyletek mindig a következő hármas lehetőség előtt állnak: bürokratizálódás a szociális jelleg háttérbe szorulásával (A1; C), marginalizálódás (A2; B) vagy a feloszlás (A3).

Mindamellet a klasszikus önszegélyezés nyilvánvalóan védte a munkásosztály egyes tehetősebb részeit az élet kockázataitól. Ez a hatás az önszegélyezés feltűnő és kiemelkedő közvetlen történelmi jelentősége. De még ennél is többről van szó. Az önszegélyezés nemcsak növelte a munkások saját erejükbe vetett hitét. „Az önszegítő egyletek a hozzájuk tartozóknak felbecsülhetetlenül értékes tapasztalatot adtak a saját ügyeik intézésében, ami büszkeséget és magabiztosságot alakított ki, és felkészítette őket a gazdasági érdekeik érvényesítése céljából történő önálló szervezkedésre.”⁴⁵ Az önszegélyezés megtanította a munkásokat a polgári társadalom lényeges eredményeire is, például az önfegyelemre és a hosszú távú tervezésre. „[...] az alapok megőrzéséhez nélkülözhetetlen fegyelem, a gyűlések szabályszerű levezetése és a vitás kérdések elrendezése ugyanakkora önuralmat igényelt, mint az új munkakötöttségek elviselése.”⁴⁶ Ezek a látens funkciók mutatják, hogy az önszegélyező egyletek fejlesztették a munkásosztály körében a megszerveződésre való képességet, és egyúttal gyarapították a munkások kultúráját is.

Fordította: Nyilas Mihály

Jegyzetek

1. Michelle Perrot, *Les ouvriers en greve. France 1871–1890* (Párizs és Hága, Mouton, 1974), 1. kötet, 210. oldal
2. Michael Hanagan, „Agriculture and industry in the nineteenth-century Stéphanois: Household employment patterns and the rise of a permanent proletariat”, in Michael Hanagan és Charles Stephenson (szerk.), *Proletarians and protest: The roots of class formation in an industrializing world* (New York, Greenwood Press, 1986), 77–106. és 97. oldal
3. *The comparative history of mutual benefit societies*. Szerkesztette Michel Dreyfus és Bernard Gibaud közreműködésével Marcel van der Linden és Jan Lucassen (Bern, Peter Lang, megjelenés alatt). Készül egy rövidített francia változat is *Un passé riche d'avenir. Histoire comparée des sociétés de secours mutuel* címmel. Szerk. Marcel van der Linden és Jan Lucassen közreműködésével Michel Dreyfus és Bernard Gibaud (Párizs, Editions de l'Atelier, megjelenés alatt).
4. Alan Dawley következő négy jövedelmi kategóriája szerinti jómódú háztartásokra utalok: *szegénység* („a pauperek életkörülményei, teljes egészében a jótékonykodástól függenek”), *létminimum* („azoknak az embereknek az életkörülményei, akik a megélhetéshez elegendő bért keresnek, így a jövedelmük kis részét szórakozásra fordíthatják, és esetenként pénzt vagy kis vagyont takaríthatnak meg”), *jómód* („azoknak az embereknek az életkörülményei, akiknek a vásárlásban jelentős választási szabadságuk van”), *gazdagság* („azok életviszonyai, akik annyit költhetnek, amennyit akarnak”). Alan Dawley, *Class and community. The Industrial Revolution in Lynn* (Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1976), 167–168. oldal
5. A háztartások túlélési stratégiáinak részletező leírására lásd: Marcel van der Linden, „Connecting household history and labour history”, *International Review of Social History*, 38 (1993), megjelenés alatt
6. Idézi Lord Beveridge, *Voluntary action. A report on methods of social advance* (London, George Allen & Unwin, 1948), 54. oldal
7. P. H. J. H. Gosden, *The friendly societies in England 1815–1875* (Manchester, 1961), 57. oldal
8. Pat Thane, *The foundations of the welfare state* (London és New York, 1982), 30. oldal
9. *Friendly and benefit building societies' commission: Reports of the assistant commis-*

sioners, Ireland and Wales (with Monmouth and Hereford) [British Parl. Papers, 1874 (995), XXIII, Part 2], 28. oldal. Idézi Anthony D. Buckley, „On the Club’: Friendly societies in Ireland”, *Irish economic and social history*, 14 (1987), 39–58. és 50–51. oldal

10. Beveridge, *Voluntary action*, 43. oldal

11. Michael David Sibal, „The mutual aid societies of Paris, 1789–1848”, *French history*, 3 (1989), 3–30. és 25. oldal

12. Mary Ann Clawson az Egyesült Államokban a szabadkőműves befolyást az antialkoholista mozgalomnak tulajdonítja, amely megfosztotta a férfiakat a kocsmáiktól (azoktól a fontos, „férfiak számára fenntartott helyektől, ahonnan a nők ki voltak zárva”). Az eredmény a kvázi-szabadkőműves páholy lett: „A páholy szertartása, az iváséhoz hasonlóan, a férfiszolidaritás- és felsőbbrendűség szertartása volt. És a páholy maga is a kocsmához hasonló szerepet tölthetett be, mint az alkalmi társas életre vagy komolyabb eseményekre is alkalmas, a nőket kizáró, csak a férfiak számára fenntartott társadalmi tér. A testvériesség szabályai lehetővé tették a férfiaknak az antialkoholizmus normáiból történő engedést, anélkül, hogy ezzel hozzájárultak volna a férfítársadalom elleni ebből következő támadásokhoz.” Mary Ann Clawson, *Constructing brotherhood. Class, gender, and fraternalism* (Princeton, NJ, Princeton University Press, 1989), 162. oldal. A magyarázat érvényes lehet az Egyesült Államokra, de más országokra nem, ha másért nem, hát a „pubok” sok kvázi-szabadkőműves szervezet számára való óriási jelentősége miatt.

13. Sidney és Beatrice Webb, *History of trade unionism* (London, 1902), 23. oldal

14. Sibal, idézett mű, 27. oldal

15. Gosden, idézett mű, 55. oldal

16. Lásd például Ute Frevert, *Krankheit als politisches Problem 1770–1880. Soziale Unterschichten in Preussen zwischen medizinischer Polizei und staatlicher Sozialversicherung* (Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1984), 255. oldal

17. Frank H. Hankins, „Fraternal orders”, in Edwin R. A. Seligman és Alvin Johnson (szerk.), *Encyclopaedia of the social sciences*, 5. kötet (New York, Macmillan, 1948), 423–425. oldal

18. *Report from His Majesty’s commissioners for inquiry and administration and practical operation of the Poor Laws with evidence and appendices* (London, 1834), Appendix A, 806. oldal; idézi Adolf M. Birke, „Soziale Selbsthilfe und amtliche Sozialpolitik im viktorianischen England”, in Birke és Kurt Kluxen (szerk.), *Viktorianisches England in deutscher Perspektive* (München, K. G. Saur, 1983), 79–89. oldal és 84. oldali jegyzet

19. A tagokat megbüntették, ha visszautasították a felváltva betöltött tisztségeket. A többnyire bírságokból álló büntetések a tagok közötti egyenlőtlenségekhez vezethettek: „A tisztségviselők kötetelmiei miatt a tisztségekből adódó feladatok elvégzése helyett sokan inkább a bírságot választották. Ez azt jelentette, hogy csak a legszegényebb tagok vállaltak szolgálatot, mivel ők engedhették meg maguknak legkevésbé a jövedelemkiesést (bár az ellátandó feladatok nem voltak túlságosan megterhelőek, és a beteglátogatásokat ebédidőre is lehetett időzíteni). Így a bírságolási rendszer súlyosbította a legszegényebb tagok nehézségeit.” Iorwerth Prothero, *Artisans and politics in early nineteenth-century London. John Gast and his time* (Folkestone, Dawson, 1979), 29. oldal

20. M. Dorothy George, *London life in the eighteenth century* (1925; újranyomás Harmondsworth, Penguin, 1966), 293. oldal

21. Uo.

22. Prothero, idézett mű, 29. oldal

23. „Amikor pangott az üzlet, és egy ilyen társaság tagjainak nem volt mit enniük, a látszólag más célokra felhalmozott közös alapot nyilvánvalóan arra kellett felhasználniuk, hogy az a helyzet javulásáig valamiféle rendszeres ’alamizsnát’ biztosítson számukra.” Gosden, idézett mű, 55. oldal

24. Buckley, „On the club”, 54. oldal; lásd az alábbi dokumentumra utaló jegyzetet: *Second report of the commissioners to inquire into friendly and benefit building societies, part II.* (Brit. Parl. Papers, 1872 (514), XXVI.), Q81. Lásd még P. H. J. H. Gosden, *Self-help. Voluntary associations in nineteenth-century Britain* (London, Batsford, 1973), 47. oldal

25. Gosden, *Self-help*, 45. oldal

26. Természetesen elképzelhető, hogy egyes munkások szerettek volna részt venni a biztosításban, de nem érdekelték őket az ezzel együttjáró társasági kötetmek.

27. Abram de Swaan, „Workers’ and clients’ mutualism compared: Perspectives from the past in the development of the welfare state”, *Government and opposition*, 21 (1986), 47. oldal

28. De Swaan figyelmét elkerüli a második ok, amely nélkül nem érthető meg, hogy például a nőket miért rekesztették ki sok önszegélyező egyletből.

29. Beveridge (idézett mű, 76. oldal) becslése szerint 1910-ben, közvetlenül az Országos Biztosítási Törvény megalkotása előtt, 12 millió foglalkoztatott volt az Egyesült Királyságban, közülük több, mint 4,5 millió volt biztosítva az önszegélyező egyletekben.

30. Jó példa a kommunista befolyás alatt álló International Workers’ Order (1930–1954), egy hatalmas szervezet (a taglétszám 1947-ben elérte a 185 ezret), amely lényegében önkéntes alapon szerveződött, és biztosíthatóságuk vizsgálata nélkül vette fel a tagjait. Lásd Thomas J. E. Walker, *Pluralistic fraternity. The history of the International Workers’ Order* (New York és London, Garland Publishing, 1991).

31. Mancur Olson, *The logic of collective action. Public goods and the theory of groups* (Cambridge, Mass. és London, Harvard University Press, 1965), különösen a 72–73. oldal

32. Colin Crouch, *Trade unions: The logic of collective action* (Douglas, Isle of Man, Fontana, 1982), 55–56. oldal

33. Hanagan, „Agriculture and Industry”, 97. oldal

34. Uo., 97–98. oldal

35. Louis Ginsburg, „Industrial life assurance”, in William A. Robson (szerk.), *Social security* (London, George Allen & Unwin, 1945), 260–287. oldal. Ebben a megvilágításban nem meglepő, hogy a gyűjtő társaságok néha biztosítótársaságokká alakultak.

36. Uo., 263. oldal

37. Uo., 264. oldal

38. Paul Johnson, *Saving and spending. The working-class economy in Britain 1870–1939* (Oxford, 1985), 38–39. oldal

39. Az összes idézet forrása: Allan Mitchell, „Bürgerlicher Liberalismus und Volksgesundheit im deutsch-französischen Vergleich 1870–1914”, in Jürgen Kocka (szerk.), *Bürgertum im 19. Jahrhundert. Deutschland im europäischen Vergleich* (München, DTV, 1988), III. kötet, 395–417. és 405. oldal

40. Beveridge, *Voluntary action*, 78. oldal

41. Uo.

42. Mitchell, idézett mű, 406. oldal

43. Buckley, idézett mű, 57. oldal

44. Beveridge, idézett mű, 78–79. oldal

45. Sibal, idézett mű, 30. oldal

46. Edward P. Thompson, *The making of the English working class* (Harmondsworth, Penguin, 1980), 458. oldal